

Лінгвакультуралагічны падыход да навучання роднай мове

Згодна з адукацыйным стандартам вучэбнага прадмета «Беларуская мова» вызначаецца неабходнасць фарміравання ў вучняў лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі. Рэалізацыю гэтай задачы магчыма ажыццявіць на аснове зафіксаванага нарматыўнамі дакументамі лінгвакультуралагічнага падыходу да навучання мове.

Рыга Пятроўна ІЛІНА,

старшы выкладчык кафедры філалогіі Мінскага абласнога ІРА

К аб родныя культура і мова не толькі захоўваліся, але і актыўна развіваліся, неабходна ўсведамленне важнасці захавання нацыянальнай адметнасці, прывіціце новаму пакаленню пачуцця гонару за сваю гісторыю і культурную спадчыну. Напэўна таму, што большая частка моладзі атрымлівае веды аб роднай культуры і мове менавіта ў школе, асаблівую значнасць у практыцы работы настаўніка-беларусаведа набываюць такія метадычныя падыходы, якія дазваляюць сродкамі мовы развіваць інтэлектуальную, камунікатыўную, духоўна-маральную і грамадзянскую культуру вучняў, а таксама далучаць іх да каштоўнасцей нацыянальнай і сусветнай культуры.

Важнейшымі прынцыпамі рэалізацыі лінгвакультуралагічнага падыходу пры навучанні з'яўляюцца прынцыпы навучання мове як феномену культуры, культурна-моўнага дыялогу і апоры на этнакультуру.

Навучанне мове як феномену культуры прадугледжвае асэнсаванне вучнямі ўзаемасувязі мовы і культуры на аснове выяўлення культурнага фону, які стаіць за нацыянальна маркіраванымі моўнымі адзінкамі.

Культурна-моўны дыялог заснаваны на спасціжэнні вучнямі каштоўнасцей іншых культур

пры навучанні беларускай мове, а таксама звязаны з выяўленнем адметнага і агульнага ў беларускай, рускай і іншых мовах.

Праз выкарыстанне ў якасці дыдактычнага матэрыялу культурознаўчых тэкстаў, мэтанакіраванае раскрыццё іх культурнага патэнцыялу, стварэнне вучнямі ўласных тэкстаў розных тыпаў, стыляў і жанраў рэалізуецца прынцып апоры на этнакультуру.

Трэба адзначыць, што дасягненні сучаснай беларускай лінгваметодыкі, звязаныя з праблемай рэалізацыі лінгвакультуралагічнага падыходу да навучання беларускай мове, знайшлі сваё адлюстраванне не толькі ў нарматыўных дакументах (канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская мова», адукацыйны стандарт, вучэбная праграма), але і ў вучэбных праграмах факультатыўных

ПАД ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНАЙ КАМПЕТЭНЦЫЯЙ РАЗУМЕЕЦЦА «ЎСВЕДАМЛЕННЕ ВУЧНЯМІ МОВЫ ЯК ФЕНОМЕНА КУЛЬТУРЫ, У ЯКІМ ЗНАЙШЛІ АДЫТАК ЯЕ ПРАЯЎЛЕННІ, ВЫПРАЦОЎКА ЎМЕННЯЎ КАРЫСТАЦЦА КУЛЬТУРАЗНАЎЧЫМІ ЗВЕСТКАМІ З МЭТАЙ ЗАБЕСПЯЧЭННЯ ПАЎНАЦЭННАЙ КАМУНІКАЦЫІ» (НА 2-ОЙ СТУПЕНІ НАВУЧАННЯ), А ТАКСАМА ВАЛОДАННЕ МОВАЙ ЯК СІСТЭМАЙ ЗАХАВАННЯ І ПЕРАДАЧЫ КАШТОЎНАСЦЕЙ КУЛЬТУРЫ, ЯК СРОДКАМ СПАСЦІЖЭННЯ АЙЧЫННАЙ І СУСВЕТНАЙ КУЛЬТУРЫ; ЗДОЛЬНАСЦЬ КАРЫСТАЦЦА КУЛЬТУРАЗНАЎЧЫМІ ЗВЕСТКАМІ Ў ПРАЦЭСЕ МАЎЛЕНЧЫХ ЗНОСІН» (НА 3-Й СТУПЕНІ НАВУЧАННЯ)

заняткаў, рэкамендаваных для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі, і вучэбна-метадычных дапаможнікаў. Так, для многіх настаўнікаў добрай дапамогай стаў вучэбна-метадычны дапаможнік В. У. Зелянко «Навучанне беларускай мове: лінгвакультуралагічны падыход. 10–11 класы» (Мінск : НІА, 2011).

У адпаведнасці з сутнасцю лінгвакультуралагічнага падыходу даследчыкамі вылучаюцца тры метадычныя напрамкі яго рэалізацыі: засваенне вучнямі нацыянальна маркіраваных адзінак беларускай мовы, спасціжэнне каштоўнасцей і рэалій нацыянальнай культуры, навучанне роднай мове ў дыялогу культур.

Аб'ектам вывучэння на ўроках беларускай мовы, пабудаваных у рэчышчы лінгвакультуралагічнага падыходу да навучання, становяцца культурна афарбаваныя моўныя адзінкі, якія адлюстроўваюць сувязь мовы і культуры: найменні прадметаў і з'яў традыцыйнага беларускага побыту, міфалагізаваныя моўныя адзінкі, абрадава-рытуальныя формы культуры, замацаваныя ў фразеалагізмах, вобразна-метафарычных адзінках, прыказкі і прымаўкі, сімвалы нацыянальнай культуры, афарыстычныя выказванні стваральнікаў беларускай культуры, тэксты як яе адзінкі, безэквівалентная лексіка, традыцыйныя формы маўленчых паводзін, этыкетныя формулы.

Праца над словам і тэкстам у лінгвакультуралагічным аспекце на ўроках беларускай мовы можа быць рэалізавана праз:

- паведамленне настаўніка;
- гутарку;
- экстралінгвістычны каментарый, які ўключае інфармацыю пра паходжанне, значэнне слова (спалучэння слоў, выказвання), функцыю прадмета традыцыйнай культуры;
- аналіз нацыянальна маркіраваных моўных адзінак рознага ўзроўню;
- працу з энцыклапедычнымі і лінгвістычнымі слоўнікамі;
- вусныя і пісьмовыя выказванні вучняў на этнаграфічныя і лінгвакультуралагічныя тэмы;
- падрыхтоўку анатацый, рэцэнзій, водгукаў на публікацыі, прысвечаныя традыцыйнай культуры беларусаў, этналінгвістычным праблемам;
- напісанне перакладаў, пераказаў, сачыненняў.

З дапамогай тэкстаў, якія знаёмяць з традыцыямі беларусаў, можна не толькі паспяхова фарміраваць арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі вучняў, але і развіваць звязную мову, творчыя здольнасці; выходзіць павагу да роднай культуры і мовы, спадчыну нашых продкаў.

Адным з відаў працы на занятках з'яўляецца лінгвакультуралагічны аналіз культурознаўчых тэкстаў, які ўключае выяўленне нацыянальна-культурнага кампанента сэнсу тэкстаў і аналіз іх моўнага афармлення. Ніжэй прыводзім прыклады нацыянальна маркіраваных тэкстаў з комплексам заданняў (*з вопыту работы настаўніцы беларускай мовы і літаратуры дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 1 г. Валожына» Н. М. Віршыч*).

Талака (6 клас)

Талака — шанаваная па ўсёй Беларусі апякунка жніва і ўрадлівасці. У яе гонар ладзілася ўрачыстае свята падчас уборкі ўраджаю. На дажынках удзельнікі жніва кідалі жэрабя, каму быць Талакой. Абранніцу ўпрыгожвалі рознымі кветкамі, у рукі давалі дажынкавы сноп, на галаву надзявалі вянок з доўгім белым пакрывалам накіштальт шаля, і карагод скакаў, прыпяваючы, пасля чаго ішоў у дом гаспадара. Гаспадар падносіў Талаце хлеб-соль, кланяўся ў пояс, а яна ўзамен аддавала яму сноп. Талаку бралі пад рукі і саджалі на кут. Пасля заканчэння вячэры карагод з ёй дзякаваў гаспадарам за пачастунак пацалункамі. Талака аддавала свой вянок гаспадару, а пакрывала пакідала сабе на памяць. Талачэйкі абавязаны былі правесці Талаку да самага яе дома.

Каментарый настаўніка і заданні для вучняў

1. Запомніце назву беларускай апякункі жніва і ўраджаю.

2. Ці ведаеце вы другое значэнне слова *Талака*? Прачытайце аб ім ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы.

3. Спішыце 4-6 сказы, рашаючы арфаграфічныя задачы. (*Для гэтага ў прапанаваным тэксце робяцца пропускі на месцы арфаграм або пунктаграм у адпаведнасці з мэтамі какрэтнага ўрока.*)

Жыцень (7 клас)

Жыцень — бог восені, які спрыяе росту і выспяванню збажыны, агародніны. Яго ўяўлялі

нізкарослай істотай сталага веку — худога і нават кашчавага, з ускудлачанымі валасамі. Асаблівасць яго знешнасці — тры вокі (адно на патыліцы). Сагнуўшыся, ён ціха расхаджае па палях і агародах, аглядаючы навокал, ці добра прыбраны ўраджай на нівах. Знайшоўшы шмат каласоў, пакінутых нядбайнымі жнеямі, Жыцень падбірае іх і звязвае ў сноп, а потым пераносіць на той жніўнік, дзе збожжа сабрана з ашчаднасцю. У выніку на першай ніве на наступны год усё прападзе, а на другой — можна чакаць вялікага ўраджаю.

Каментарый настаўніка і заданні для вучняў

1. Ці ведалі вы раней пра існаванне бога восені?

2. На вашу думку, пра якія рысы нацыянальнага характару беларусаў можна зрабіць вывад, прачытаўшы дадзены тэкст?

3. Выпішыце словы з тэксту, з дапамогай якіх апісаны заняткі Жытня. Вызначце часцінамоўную іх прыналежнасць.

4. Выпішыце з тэксту сказы з дзеепрыслоўнымі і дзеепрыметнікавымі зваротамі. Раствлумачце ў іх знакі прыпынку.

5. Імя Жытня ўвайшло ў прымаўкі. Запішыце іх пад дыктоўку і паспрабуйце вусна растлумачыць значэнне:

- Жыцень хлеба даў;
- барджэй да Жытня, калі ў засеку хлеба не прыгне. (Г. зн. звальваюць віну на Жытня, калі ў стадоле не хапае хлеба);
- Жыцень з кабзой (торбай) — голад на двор.

Бусел (7 клас)

Бусел шырока прадстаўлены ў беларускай міфалогіі, паводле якой гэта чалавек ці анёл, пакараны богам за цікаўнасць: даручаную яму торбу ці гаршчок з сабранымі там нячыстымі жывёлінамі-гадамі ён павінен быў кінуць, не развязаючы, у прадонне, ды не стрымаўся, развязаў паглядзець ды выпусціў усіх тых жывёлак на зямлю. Ператвораны ў птушку, цяпер ён мусіць лавіць усё тое, што некалі выпусціў, ачышчаць зямлю.

Бусел для беларусаў — святая птушка, забіць якую — вялікі грэх. Па буслу варажылі, які будзе

*Настаўнікі на спецыяльным курсе па лінгвакультуралогіі
(Абласны ІРА, лістапад 2013 г.)*

год: калі ён кіне з гнязда яйка — добры год, калі птушаня — блэгі, неўраджайны.

Чалавек дапамагаў будаваць буслу гняздо, ахвяруючы дзеля гэтага старыя колы, бароны, кладучы туды кавалкі жалеза, медзі. За гэта бусел магільным чынам засцерагаў жыллё ад пажару або папярэджваў, што жылло спаліць пярун. Бусел уведамляецца менавіта як носьбіт нябеснага агню, як распарачык і ахоўца яго, як апякун над іншымі нябеснымі стыхіямі, да прыкладу над ветрам. У час навальніцы раілі станавіцца пад дрэва з буслянкай, бо ў такое дрэва ніколі не ўдарыць маланка.

Каментарый настаўніка і заданні для вучняў

1. Паразважайце, чаму сімвалам Беларусі лічыцца бусел.

2. Прыгадайце літаратурныя творы, звязаныя з вобразам гэтай птушкі.

3. Ці ведаеце вы іншыя (дыялектныя) найменні гэтай прыгожай птушкі?

4. Выпішыце сказы з дзеепрыметнікавымі (1 варыянт) і дзеепрыслоўнымі (2 варыянт) зваротамі. Расстаўце знакі прыпынку ў сказах, графічна абазначце звароты і паяснёныя словы.

Соль (9 клас)

Соль — даволі няпросты прадукт у жыцці чалавека. У Бібліі соль выступае ў ролі сімвалічнай сувязі паміж Богам і народамі. Іісус Хрыстос у адной са сваіх пропаведзей называў сваіх апосталаў «соллю зямлі». У народзе так называлі майстроў, прафесіяналаў сваёй справы, людзей, якія здзейснілі подзвіг. Акрамя таго, што соль на-

дае ежы адпаведны смак, яна стала неад'емлемым атрыбутам у многіх сямейна-родавых абрадах, святах і ў чараўніцтве. Паўсюль лічылася, што нячыстая сіла баіцца солі. Яшчэ ў Старажытным Рыме немаўлятам клалі на вусны крупіцы солі, каб зберагчы іх ад небяспекі. У народнай культуры славян соль таксама выступала надзейным абярэгам.

На працягу многіх стагоддзяў соль была даволі дарагім мінералам, таму да яе ставіліся вельмі беражліва. Рассыпаць соль — значыць нанесці сям'і адпаведны ўрон, які не мог не прывесці да сваркі.

Каментарый настаўніка і заданні для вучняў.

1. У адносінах да солі існаваў шэраг забаронаў і правілаў: нельга браць соль з сальніцы пальцамі; нельга тыцкаць лусту хлеба ў сальніцу; нельга кідаць соль у вогнішча — да сваркі. Як вы можаце растлумачыць іх з'яўленне? Ці захаваліся рэшткі гэтых забаронаў да нашых часоў?

2. Прыгадайце і запішыце прыказкі і прымаўкі, звязаныя з соллю.

3. Выпішыце з тэксту складання сказы, зрабіце іх поўны сінтаксічны разбор.

Выкарыстанне нацыянальна афарбаванага моўнага матэрыялу дапамагае стварыць сітуацыю поспеху ў вучэбнай дзейнасці, павышае інтэлектуальны і эмацыянальны ўзровень вучняў, развівае іх камунікатывнасць, уменне карыстацца

дадатковай літаратурай, далучае вучняў да багатай спадчыны беларускага народа. Вучні не толькі атрымліваюць культуразнаўчую інфармацыю этнаграфічнага і лінгвакультуралагічнага характару, але і набываюць уменні карыстацца ёю з мэтай забеспячэння паўнацэннай камунікацыі, фарміруюць уласнае культурнае аблічча. **М**

Літаратура

1. Беларуская міфалогія : энцыклапед. слоўн. / С. Санько; склад. І. Клімковіч. — 2-ое выд., дап. — Мінск : Беларусь, 2006.

2. Зелянко, В. У. Навучанне беларускай мове : лінгвакультуралагічны падыход. 10–11 класы : вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Зелянко. — Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2011.

3. Казінец, Л. А. Методыка выяўлення і фарміравання нацыянальнай самасвядомасці школьнікаў / Л. А. Казінец. — Мінск, 1998.

4. Маслова, В. А. Введение в лингвокультурологию : учеб. пособие / В. А. Маслова. — М. : Наследие, 1997. — 207 с.

5. Мурына, Л. А. Лінгвакультуралагічны падыход пры навучанні мовам у школе / Л. А. Мурына, Г. М. Валочка // Бел. мова і літаратура. — 2006. — № 11. — С. 34–37.

ВСТРЕЧАЕМ НОВЫЙ ГОД

Новый год для многих людей любимый праздник. Он ассоциируется с волшебством и сказкой. Во многих странах существуют свои традиции и обычаи встречи этого волшебного праздника.

На **Кубе** люди перед наступлением Нового года наполняют кастрюли водой. После того, как год вступит в свои права, воду выливают из окна. Так кубинцы сливают старый год. Они верят, так уходят все заботы, проблемы и несчастья, освобождается место для нового, интересного, счастливого.

В **Италии** в новогоднюю ночь выбрасывают из окон старые вещи: обувь, посуду, цветочные горшки. Считается, что чем больше старых вещей выбросишь, тем богаче будет следующий год.

В **Японии** с наступлением Нового года люди начинают смеяться. Они верят, что это принесет им удачу и успех. Также над входом в дом японцы вешают пучок соломы. Считается, что она отпугнет злых духов.

В **Испании** под бой курантов едят виноград. Нужно успеть съесть 12 виноградинок за каждый месяц наступающего года. Считается, что это приносит счастье, удачу и гарантирует сладкую жизнь.

